

- החליפוהו מקור מים חיים 'נהרא דמכיפיה מיבריך' אין צריך להביא אליו ממקום אחר, ולא די ששומר מה שבתוכו אלא שמוסיף והולך, והם החליפוהו [לחצוב להם] בורות שמימיהם באים ממקום אחר. ואלו היו שומרים מה שבתוכם - הרי שתים רעות, אך הם בורות נשברים אשר לא יכילו המים, שעל ידי שברונם לא יכילו המים שבתוכם, אך יזובו. והרי בידם ג' רעות.

וכפל לומר בורות בורות, על דרך עברה גוררת עברה' (אבות ד ב), שמתחלה חצבו בורות שאינם נשברים אלא דסוף סוף אינם נובעים, ואחר כך בורות נשברים. ואפשר [שרמוז] על עבודה זרה, שתחלה עבדו השמש והירח, ואחר כך גולמים מעץ ואבן, וכן על דרך זה בכל העברות - הקל הקל תחלה. וכן שנו בספרי (דברים שיה יז) הביאו הרא"ם בפרשת האזינו: "זבחו לשדים לא אלה, אלו היו עובדים לחמה וללבנה לכוכבים ולמזלות ולדברים שהם צורך לעולם והנאה לעולם בהם - לא היתה קנאה כפולה, אלא הם עובדים לדברים שאין מטיבים להם אלא מריעים להם". עכ"ל:

וכנגד זה היה הלקות בכפלים, שמדד לנו מדה כנגד מדה, כי אלו היה בידנו רעה אחת - היה נפרע ממנו הוא בעצמו, וכמאמר הכתוב (שמואל-ב כד יד) "נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפלה", כי טוב הפרעון על ידו יתברך ולא לתת אותנו ביד האויבים (אשר אנחנו ביניהם למרמס כטיט חוצות). ומה טוב ומה נעים היה לסגור בעדנו ארצנו [מאשר להגלותנו ממנה], ולכלות

שינהיגם ויתן להם חק ומשפט, וזה מבואר מנפשו. ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

מקצת מפסוקי הפרשה נפרש בדרוש הסמוך בס"ד:

דרוש שדרשתי בשבת נחמו

אחר עבור זעם הבולשת אשר נכנסה לעיר, לא תקום פעמיים צרה, שנת "מי נתן למשמה יעקב וישראל לבוזים הלא ה' זו הטאנו לוי" לפרט קמן:

נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם (ישעיה מ א). במדרש (איכה רבה א): **הטאו בכפלים - דכתיב הטא הטאה ירושלים, ולקו בכפלים - דכתיב (ישעיה מ) כי לקחה מיד ה' כפלים ככל הטאתיה, ומתנחמים בכפלים - דכתיב (שם) נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם.** ע"כ. וצריך להבין: אם החטא בכפלים - איך יהיה הלקות בכפלים, שהכפל אינו על האחד:

אכן הענין הוא, כי הטא ישראל היה אחד והוא כפול לשנים, שיש בו שתי רעות כמאמר הכתוב (ירמיה ב יג) **כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות בורות נשברים.** והוא מבואר על שהחליפו האל בעבודה זרה. ודקדק הכתוב להפליג רעתם, שעם היות ששטחיות רעתם מחלק לשנים: הדיינו שעזבו הטוב, ואילו החליפוהו בכיוצא בו הרי רעה אחת, אך הגדילו רעתם להחליפוהו בפחות ממנו, ונמצאו בידם שתים רעות. ואחר העיון - הם שתים שהם שלש: וזהו כי [אותי עזבו]

(ישעיה מט כג) **והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך**, הרי שלא-לבד אינשי העלמא ישתעבדו לישראל למלאכות קלות כאלו, אלא מלכים יראו וקמו "והיו מלכים אומניך" וגו'. ונראה שזו טובה למלכים שהיו ישראל מסתופפים בצלם, ועל כל פנים באמצעות המלכים עוסקים ישראל בתורה ובמצות, "שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו" (אבות ג ב), ובפרט ישראל, ובפרט תלמידי חכמים החלושים הנחלשים. ולזה, **המלכים גם כן יהיו אמניך וגו'**, ולא לעבודות פחותות, כי אם לשרות של כבוד: **אמניך ומניקותיך**.

וזאת נחמתנו בגלותנו - דברי הנביאים המקדשים, כי לולי דבריהם - כבר מעדו קרסולינו. והוא מאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קיט צב) **לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי**, יאמר: כי לפי מה שאנו רואים מדלותנו ושפלותנו בין האמות, מדרך הטבע אין אמה ולשון יכולים לסבול מה שסובלים ישראל על ה' ועל תורתו, כי 'ממזרח שמש עד מבואו'⁶⁵³ ישראל 'נתונים נתונים המה'⁶⁵⁴ ביד האמות, זמינייהו מלכי ומינייהו אפרכי'⁶⁵⁵ להשתרר עלינו גם השתרר'⁶⁵⁶. (ויבא אחד נקלה וירק בפני הגדול שבנו, ואין פוצה פה לאמר מדוע ככה עשית. ותמיד כל היום ילעיגו לנו לאמר איה איפה מושיעכם שאתם מקוים, עבר קציר כלה קיץ, זה כמה מאות מן השנים עידן ועידנין, והנכם מוסיפין

שונאינו⁶⁵² בדבר ופחרכ איש באחיו וברעב, ולא לתת אותנו ביד שונאינו הבזויים לעשות בנו כרצונם, כי לא די שגדלה רעתם זאת מכל הרעות, עוד שעל ידי כך כמעט נטיו רגלינו ה"ו לומר שיש ממשות בדתם וכיראתם, בראותנו את עושר כבוד מלכותם ואת יקר תפארת גדלתם, וגדלת ספרי שקריהם ודתם. ואנחנו ביניהם דוויים סחופים ומטורפים, ורתינו דת האמת נתונה בידם למרמס ולעג וקלס, והדת נתנה ביד הבזויים לעשות בה כרצונם):

ועל זה היתה תשובתו יתברך, אלו אתם הטאתם לי כמה שהחלפתם אותי ה"ו בכיוצא בי, הייתי מלקה אתכם בכיוצא בכם, אך החלפתם אותי בכורות נשברים, אף אני אעשה זאת לכם לחקחות את שניכם, והריקותי אחריכם חרב אויבכם אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחון. והוא שאמר (לקמן לב כא) "הם קנאוני בלא אל כעמוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם כגוי נבל אכעיסם". והוא מבואר לפי דרכנו. והוא עצמו הלקות בכפלים: שלקו, ולא לקו מידו יתברך, אך מיד האדם, ולא מיד כיוצא בכם, רק "עבדים משלו בנו פורק אין מידם" (איכה ה ח). ועל זה, לעתיד שיבוא במהרה בימינו, תהיה הנחמה בכפלים על שתי מלקיות אלו: ואפשר שהוא שרמו במקום אחר

655. ע"פ מגילה (יב).

656. ע"פ במדבר טז יג.

652. לשון סני-נהור.

653. תהלים קיג ג.

654. במדבר ג ט.

ישראל לדתו, אחר שהאריך להוכיחו על זה כי לא יועיל עמהם - סוף דבריו אמר לו: **תדע אדונינו, שאין ספק בו כי היהדות הוא מהחלאים שאין להם רפואה.** עכ"ד. יצק זהב רותה לתוך פיו, כי האמת אתו, לולי אמנותו שהשיאתו לאפקא שום ביש לומר כי הלוי אין לו רפואה:

והוא מאמר דוד המלך ע"ה שזכרנו, לולי תורתך שעשועי - אז אבדתי בסבת עניי, כי הייתי מתפתה מחמת עניי שאין לו שיעור, וללכת בקקותיהם. אך תורתך שעשעתי בדבריה ונחמותיה הנכנסים ברמ"ח איברים ושם"ה גידים, עד שלא אוכל להתפתות. ושוב ראיתי שכן פירשו במדרש איכה בפסוק "זכור עניי ומרודי" (איכה ג יט). והוא שאמר (תהלים צד יט) **ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשענו נפשי**, יאמר: כשירבו המחשבות בלבי, ותיבת ברוב הוא מבנין פעל, כשירבו בלבי [מחשבותי] על דלדולי - תנחומיך ישעשענו נפשי:

והוא עצמו מאמר דוד המלך ע"ה במקום אחר (תהלים כו יב) **אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס וגו'**, לומר: רבנו של עולם! אם לא תעשה למעני - עשה למענך, **ואל תתנני בנפש צרי** לעשות בי כרצונם, כי אלו לא הייתי נתבע מהם להחזירני לדתם, אף אם אפול בידם - אסבול עד יעבור זעם, ויודע אני שהמאתי לך. אך

בשפלות ודלות, עד שאומרים שאין פחות ונבזה בעולם יותר מן היהודים, שיותר אנו אומרים עליהם "ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם"⁶⁵⁷. אכן הגורם לנו לסבול כל זה - ידיעתנו האמת לאמתו שאין בו שום ספק, כי דתנו ותורתנו - ואם שחה עד עפר - היא האמת:

ויתמשל זה לכן המלך מורכב על כתפו של אביו, ויהי מנימים קטא הבן לאביו המלך, וצוה המלך לבני ביתו שישמרוהו עד שיהיה ישן, ויוליכוהו לדרך רחוקה מאד. ויהי כי הקיץ משנתו והנה רקח נפשו מכל טוב אביו, והוא צועק "אבי אבי היכן אתה? היכן מלכותך היכן חיבתך עלי?". וכל העם השומעים ילעגו עליו, ויחשבוהו למשוגע ומהולל, וכל היום יפתוהו בפייהם לאמר: "חדל לך מדברים אלו. ואם האמת אתך שאתה בן המלך, מדוע ככה אתה דל, בן המלך? הם כי לא להזכיר עוד דברים אלו, ועיניך תראינה מצבך בינינו ודלותך ושפלותך בארמנותינו, והנה אנחנו כולנו עבדים למלך, ואנחנו המעידים עליך כי אינך בן המלך". והוא העלוב - לידעו ומכירו האמת אשר ראו עיניו - לא יכול לכחש אביו המלך:

כן ממש יקרה לנו עם האמות, כי המשקיף על תורתנו - לא יוכל כלל להתפתות ולהמיר טוב ברע ח"ו, ואם-כי יכוחו נפש וילעגו עליו וישימוהו מרמס⁶⁵⁸, וכמאמר חכם אחד מחכמיהם למלך אחד שרצה להכריח

בדרך הלצה, מאמר הכתוב (תהלים קמט ח)
לאמר מלכיהם בזקים ונכבדיהם נבבלי
ברזל לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא
לכל חסידיו. והוא במה שאמרו ז"ל (גיטין נח.)
 כי בימי הצרות שעברו עלינו, היו האמות
 קושרים ילדי ישראל בכרעי מטותיהם לשמש
 בפניהם כדי שיולידו כמותם, ואמר ליה חד
 לחבריה: צרה זו היכן נזכרה בתורה? ואמר
 לו "גם כל חולי וכל מכה אשר לא כתוב" (למן
 כח פא). ועל זה יאמר: שלעתיד לבוא, גם המה
 יחלו כמונו, ועולל למו כאשר עולל לי לאסור
מלכיהם בזקים וגו', אך לא לעשות כדבר
הנבלה שעשו, שישמשו מטותיהם (בפניהם)
ישראל הלילה, שהוא משפט שאינו כתוב,
אך לעשות בהם משפט כתוב. ואם תאמר:
 האם צדיקים הם (האמות) יותר ממנו שלא
 יקרה להם כמונו? והיה כמשיב: לא מצדקתם
 היה זה, אך הדר הוא לכל חסידיו, שמהיות
 ישראל צדיקים וטובים - הלילה להם מעשות
 להם הנבלה הזאת. עכ"ד, והוא דרך הלצתי
 מאמת הקדמתנו כי לא תדמה נפילתנו בידם
 לנפילתם בידינו:

ועוד אמר לעשות בהם משפט כתוב,
 יען כי כל הגוים - כשנפלים בידם ישראל
 - כתיב בהו (זכריה א טו) "אשר אני קצפתי
 מעט והמה עזרו לרעה", שגם מה שלא נגזר
 על ישראל - עושין להם מרוב רשעם. אך
 ישראל - כשיפלו בידם אמות העולם - לא
 יעשו בהם רק משפט כתוב למעלה, ולא

הנה קמו בי עדי שקר ויפח חמץ, כל היום
 מפתים אותי בעדויות שקר כי נביאים להם
 בחקים ותורות, וכאשר אפול בידם - כמעט
 ח"ו יחזורני לדתם אחר שכל היום התאוו
 תאוה רעה כזו, כמעט אהיה נמשך אחריהם,
לולי האמתני' אמונה אמין⁶⁵⁹ שאין בה ספק,
לראות במוב חי בארץ חיים:

ועוד יש לפרש במה שידוע כי הפרש
 גדול יש בין נפילת ישראל ביד האמות
 לנפילת האמות ביד ישראל, כאשר לא
 תדמה נפילת הפילוסוף ביד הכופרי לנפילת
 הכופרי ביד הפילוסוף. כי מהיות שישראל
 קנו בטבע כל השלמות, בישנים רחמנים
 גומלי חסדים, אף אם יפלו בידם אויביהם
 - לא יעשו עמהם דבר חוץ ממבעם, לא
 כן האמות הכסילים אשר כלם קנו היפך
 המדות הנזכרים (חצופים, אכזרים, חטפנים,
 רעבנים, גולנים, מכחשים, חמסנים, אוי
 למי שנפל בידם כאשר קרה לנו בעונותינו
 הרבים בשנה זו תקיין לפ"ק אשר במספר
 השנים לא תבא, כי הממונו שללוננו, ויתר
 הפליטה אשר הפקדנו אצלם כחשו ויאמרו
 "לא הוא", ה' ינקום נקמתנו מהם בקרוב כן
 יהי רצון אמון, ויהיה לנו לכפרת עונינו כל
 הצרות שעברו עלינו, וחסרון ממונינו יהיה
 כופר נפשותינו, אשר בעונותינו הרבים לא
 נשאר לנו בלתי אם גוייתנו ואדמתנו. ה'
 יאמר די):

ובזה פירשו משם חכמי ארץ ישראל

חזק ותתחזק בגופך לסבול מכותיהם. ועוד, לא תהרהר אחרי מדותיו יתברך, אך חזק בגופך, ויאמין לבך באמונה, ואף אם עברו הזמנים עידן ועידנין - קוה אל ה', וכל כִּנְתוּ - להפליג בתקוה, יחול אחר יחול ותקוה אחר תקוה:

והוא שאמר (ישעיה מ ב) **דברו על לב ירושלים וקראו אליה**. וכבר כתבנו בפנים מה שבארנו כי הדקדוק נָכַר, שתמיד הקריאה קודמת לדבור, כמו "ויקרא אל משה וידבר ה' אליו" (ויקרא א א). אך יאמר, שתדברו על לב ירושלים כל ימי היותה, בגלות למען לא תקוין באריכות הגלות, ובהגיע הזמן - וקראו אליה. **כי מלאה צבאה**, הכל פירשנו בפנים. יען שם:

ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו **כי פי ה' דבר** (ישעיה מ ה). יובן במה שאמרו ז"ל (מדרש תהלים עג ד): בעולם הזה - אדם לוקט תאנה בשבת, אין התאנה אומרת לו כלום, אבל לעתיד לבוא - התאנה צווחת ואומרת: שבת היום! וכו'. ופירשנו בפנים שאין הדבר כפשוטו, אלא על רבוי ההשגחה שתהיה בימים ההם, כי מיד שיעשה האדם עון אשר חטא⁶⁶¹ - מיד יהיה נתפס עליו, ואז יהיה נָכַר לעין-כל כי מצות הכתובות

יוסיפו עליו. ובמדרש איכה (איכ"ר פתיחתא יד) ר' חנינא בר פפא פתח: "איש חכם נשפט את איש אויל ושחק ורגז ואין נחת" (משלי כט מ), אמרו שם שנענשו ישראל על מלחמת בני שעיר, ששבו [בשביה] יוד אלפים חיים והפילום מראש הסלע. ואמר להם הקב"ה אני אמרתי שבני נח מיתתן בחרב, ואתם עשיתם כן⁶⁶⁰

והוא עצמו מאמר הכתוב **גלתה יהודה**, והקשו במדרש (איכ"ר א): "וכל האמות אינם גולים?", ותירצו. וכפי דרכנו מובן מעצמו, כי לא תדמה גלותנו לגלותם מצד רוע תכונתם ויושר תכונתנו, כי לא ידמה הגוי הגולה בין ישראל כי אם ליהודי העולה וגולה בשמים בין מלאכי השרת, כי על כל פנים יוסיף שלמות, ולזה שפיר קאמר "גלתה יהודה".

והוא עצמו הפסוק שזכרנו (תהלים כז יב) **אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר**, יאמר: כי נפילתי בידם - נפילה שאין בה תקומה, **כי קמו בי עדי שקר כאמור**. ולזה אמר אחריו **קוה אל ה' חזק ויאמין לבך וקוה אל ה'**, יאמר: דע לך בני, אם באת לקחת ראייה מנפילתך ושפלותך - כמעט לא תוכל עמוד ח"ו. אך אם זרוע כאל לך - חזק ויאמין לבך, אזור נא כגבר חלציך כנגדם,

שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום וגו'. באותה שעה אמר הקב"ה: לא גזרתי מיתה לבני נח אלא בחרב, ואלו - ויביאום לראש הסלע וישליכום וכולם נבקעו. ואין נחת, באותה שעה אמר הקב"ה מה אלו עושין כאן יגלו. ע"כ.

661. הושע יב ט.

660. וזה לשון המדרש: ורגז ושחק, רגזתי ואין נחת, שחקתי ואין נחת, רגזתי עליכם בימי פקח בן רמליהו שנאמר (דברי הימים ב כה) ויהרג פקח בן רמליהו וגו', שחקתי עליכם בימי אמציהו שנאמר (שם כה) ואמציהו התחזק וינהג את עמו וילך גיא המלח, מהו גיא המלח? תחת כפי המלח, תחת כפויי מלחמה, ועשרת אלפים חיים

בתורה - כלם מפי הגבורה, ולא ישאר שום ספק אף למתעקשים:

והוא לדעתי אומר (יהזקאל לו כז) **ועשיתי את אשר בחקי תלכו**, וכן כמה פסוקים ששמטחיותם מורה שתתבטל הבחירה, כענין אומר (ירמיה לא לב) **נתתי את תורת בקרבם ועל לבם אכתבנה**. [ועוד ביחזקאל (שם כז)] **והסירתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר**. והוא דבר קשה, ובפרט למאן דאמר (שבת סג.) אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד. ועם האמור מובן, שהפונה - כי בימים ההם תרבה ההשגחה הפרטית על כל איש אשר יחטא, ואת הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים לתת לאיש כדרכו וכפרי מעלליו תכף ומיד, וממילא כל אחד ישוב מדרכו הרעה:

והוא מאמר הכתוב (ירמיה לא כח-כט) **בימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בפר ושיני בנים תקחינה כי אם איש בעונו ימות כל האדם האוכל בפר תקחינה שניו**. וצריך להבין למה יהיה השנוי הזה בין היום הזה לעתיד לבוא, כי אם המשפט אמת - לא ישנה. אבל עם האמור מובן. והוא, כי בימים האלו - מחסרון מעשים נחסרת לנו ההשגחה הפרטית, ולא ילקה מיד האדם בעונו עד שתתמלא סאתו, ומשכחת לה רשע גמור וימות בכבוד ולא יאנה לו רע, ויצפנו לבניהם עונותם⁶⁶². אבל לעתיד לבוא שתהיה ההשגחה דקה עם ישראל,

ומיד כשיחטא האדם יענש, לזה לא יאמרו עוד אבות אכלו בפר וגו', והוא מבואר, כי לא יתעכב החטא לשומרו לבניהם. באופן שלעתיד לבוא - מאשר יעשה פתגם הרעה מהרה, יתמעטו עושי רשעה. כי בעולם הזה, אמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ח יא) **"אשר אין נעשה פתגם הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע"**:

והוא שאמר כאן ונגלה כבוד ה', לא כימים האלו שהסתיר פניו יתברך ממנו ואין נפרת מלכותו בעולם, כי העולם מתנהג בטבע, ועל המעט-מאד משיגה השגחה פרטית לשלם לאיש כפעלו תשלום נפר ונרגש, אשר על כן מצאו מקום אמות העולם לומר כי כל אשר אנו מקיימין - הוא מעצמנו, ולא צוה ה' ח"ו. לזה אמר כי לעתיד לבוא - ונגלה כבוד ה', שעל ידי שישגיח בנו השגחה פרטית תדיר כמו שהיו בדור המדבר, אז יגלה כבוד ה' כי הוא עמנו, וראו כל בשר יחדיו כי כל מה שאנו מקיימים המצות - כי פי ה' דבר ולא מעצמנו ח"ו. והוא גם כן אומר (מכה ז טו) **כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות**, כי יעשה ה' עמנו נסים גדולים כימי צאתנו מארץ מצרים כאמור:

על הר גבה עלי לך מבשרת ציון הדימי בכח קולך מבשרת ירושלים הדימי אל תיראי אמרי לעדי יהודה הנה אלהיכם (ישעיה מ ט), יען כי מהיותנו בגלות המר הזה, ובעונות הרבים מרוב

662. ע"פ איוב כא יט, ופירוש רש"י שם.

הייחול והתקוה עברו כמה משיחי השקר, שכלם לא-לבד שלא הועילו לישראל אך הרעו להם לתת חרב ביד האמות להרגנו, לזה בבא המבשר האמתי - בהחוא פחדא יתיב, ואף כי ירצה לבשר, מפחד מן האמות שמא בין הבשורה לתשועה יעשו נקמות בישראל, ולזה ירצה לבשר בחשאי שלא ישמעו האויבים. לזה אמר: אל תחושי מזה, על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון, שתפרסם הבשורה בפומבי.

ולחיות שכל מגמת פניה להסתיר, אף שתעלה על הר גבוה - תבשר בחשאי כמתיראת להליכת הבשורה מרחוק, לזה אמר הרימי בכח קולך, ולא פעם אחת, אך הרימי כמה פעמים, ואל תיראי ממה שאת מתיראה. ולזה אמר מבשרת ציון בלשון נקבה, והוא כמאמר רבותינו ז"ל (ע"י רש"י על פסוק זה) "ובמקום אחר אומר רגלי מבשר" (ישעיה נב), זכו - קל כזכר, לא זכו - תש כנקבה ומאחר פעמיו עד הקץ". והנה בהיות ישראל אינם ראויים, אז תהיה יראת גדולה למבשר מן האויבים, כמו שנתבאר למעלה, שמא בין כך ובין כך יגרום החטא וירעו לישראל כאמור, לזה אמר: אף על פי כן הרימי אל תיראי:

הראשונה, הנה אדני אלהים בחזק יבוא וגו' הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו (שם מ י), יאמר: כי ביאתו תהיה כנהל שומף על האמות, לא יתן להם פנאי להרע לישראל, כי יהיו נמרדים במכותיהם וצרותיהם. ולישראל - הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו, הכפל - יאמר על מצות עשה ועל מצות לא תעשה. ועוד יאמר: שכרו - שכר כל מה שמבלו ישראל בגלות החל הזה מעלבון האמות, ופעלתו - שכר פעלה ממש, הם כל המצות שעשו ישראל. ואמר הנה הנה שתי פעמים - להסיר תועה מלבם, לומר: כי הן לו יהי זה, מכל מקום בקצת זמן יעשו האויבים מה שיעשו, לזה אמר הנה, הנה, לומר שהדבר מוכן ומזומן:

כרעה עדרו ירעה (שם מ יא). אחר שהסיר להם פחדת האויבים מקול המבשר, עוד נשאר להם מחשבה אחרת, והיא: כי על כל פנים מלטול גדול יהיה לכל המון ישראל, וצער גדול מטיפול הילדים להוליכם בדרך ים ובדרך יבשה בהרים ובנבעות עם חסרון המזונות בדרכים, וכמעט ח"ו יצא שכרם בהפסדם. לזה אמר אל תחושו מכל זה, כרועה עדרו - ירעה אותם, שיומין להם מזונותם בכל מקום אשר תדרוך כף רגלם, כרועה הרועה עדרו. ומה טוב פירוש הראבי"ע ז"ל שפירש כרועה עדרו של עצמו, שירחם עליהם יותר משכיר. ועל טפול הילדים אמר בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא, והמכין בזה שיישיר טבע התינוקות שיהיו סובלים המלטול ולא יטריחו על

ובהיות שכל האומר לחברו שלא יתיירא, צריך לתת טעם למה לא יתיירא, שאז יכנסו דבריו בלבו ולזה לא יתיירא, ולזה באמור [אמרי] לערי יהודה הנה אלהיכם הנה ודאי יכנס פחד בלבם מן האויבים. ולזה אמר שיסיר מלבם יראה זו בשתי סבות:

ובהיות שכל האומר לחברו שלא יתיירא, צריך לתת טעם למה לא יתיירא, שאז יכנסו דבריו בלבו ולזה לא יתיירא, ולזה באמור [אמרי] לערי יהודה הנה אלהיכם הנה ודאי יכנס פחד בלבם מן האויבים. ולזה אמר שיסיר מלבם יראה זו בשתי סבות:

אבותיהם ואמהותיהם. **עלות** [שהן האמהות המיניקות] - ינהל לאט לרגל הילדים:

ועל טורח הדרכים אמר **מי מדד בשעלו מים וגו' וכל בשליש עפר הארץ ושקל בפלס הרים וגו'** (שם פסוק יב) כנגד הולכי ימים ונהרות, שהאל שמדד בשעלו המים - יכול הוא להמעיט טורח המים. וכנגד עוברי מדברות אמר **וכל בשליש עפר הארץ**. וכנגד עוברי בהרים ובגבעות אמר **ושקל בפלס הרים**, לומר שכשם שהם מועטים בעיניו יתברך - כן יוכל עשות לישראל.

ולחיות שגדון רבות מחשבות בלב איש' על הנדוד והטלטול שיהיה לישראל, ועל ממונם וקרקעותיהם שקנו בארצות העמים, אמר: על כל זה בפרט איני אומר, אבל בדרך כלל אני אומר (שם פסוקים יג-טו) **מי תכן את רוח ה'** [וגו' עד הן איים כדק יטול], מי יוכל לשער מחשבות ה' אשר עמקו, והוא יוכל לתקן הכל בכל מכל כל.

סוף דבר: על כל הטובות אשר יעשה ה' לישראל בזמן ההוא - **ולבנון אין די בעד וחתו אין די עולה** (פס' טו), על דרך "במה אקדם ה' וגו' האקדמנו בעולות וגו' הירצה ה' באלפי אילים" וגו' (מכילת ו' ו'), שלרוב הטובות שיהיו בימים ההם לא יספיקו עצי הלבנון לעולות, וחתו אין די עולה:

ואמר במקום אחר (ישעיה נא ג) **כי נחם ה' ציון נחם כל חרבתי וישם מדברה כעדן וערבתי כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה**. והענין [שהמשילו לעדן ולגן ה', יתבאר] במאמרם ז"ל (שבת ל:) עתידה

ארץ ישראל שתוציא גלוםקאות וכלי מילת וכו', **ופירש הרמב"ם ז"ל** (הלכות מלכים יב ה) שפגנתם שבימים ההם יהיו כל המעדנים מצויים בעפר, וישארו בני אדם פנוים לעבודת הכורא ובזה יתקיים "ומלאה הארץ דעה את ה'" וגו'. עכ"ד ז"ל. ונראה בכלל דבריו ז"ל שתגדל הארץ פירות הנאכלים חיים, ויהיה בהם תענוג גדול כבשר ויין. וגם תגדל דברים שנקל לעשות מהם בגדים ללבוש. ודוגמא לזה זכה אדם הראשון בהיותו **בגן עדן**, כי לא היה לו טורח לא במאכל ולא בלבוש, עד שנתגרש מגן עדן, שאז כתיב (בראשית ג יט) **"בזיעת אפך תאכל לחם"**, מכלל דעד השתא לא היה לו טורח כלל.

לזה אמר **כי נחם ה' ציון וגו' וישם מדברה כעדן וערבתי כגן ה'**, שהכל מוכן ומזומן ואין צריך לטורח. ולזה **ששון ושמחה ימצא בה**, יען כי כל שמחה תקדם לה הצער, ואמר החכם (ספר העיקרים ד נא) **"בקשת המנוחה במנוחה, תאבד המנוחה, ותורישי גון ואנחה"** - אמר שבציון יהיה ששון ושמחה כי תהיה המנוחה במנוחה, ועל זה יתנו תודה וקול זמרה:

ואהבת את ה' אלהיך ככל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך (דברים ו ח). צריך להבין איך תהיה האהבה בו יתברך, גם ענינים אלו **ככל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך** מה הם. ורבותינו ז"ל פירשו (ברכות נד. סנהדרין עד). ונראה שהכתוב עצמו ביאר דבריו איך תהיה האהבה, ואמר 'בכל'. והוא, שהאהבה תכנס לאדם מצד שיקבל תועלת מחברו. והגם שיש אהבת הטוב מה שהוא

לְטַטֵּפֶת בֵּין עֵינֶיךָ. וּבְתַבְתֶּם עַל מְזוּזוֹת
בְּיַתְדֵי וּבִשְׁעָרֶיךָ. שְׂכַל הָאֱהָבָה לְשֵׁם -
וְהוּא גְבוּה מִמֶּךָ⁶⁶³ - עֲשֵׂה אוֹתָהּ בְּדַבְרֵי⁶⁶⁴
שֶׁהִיא הַתּוֹרָה שֶׁהִיא לְפָנֶיךָ. וּכְנֻגַד ג' שְׁנָתָן
לְךָ שִׁמְחָם אִמְרָתִי לְךָ שֶׁתִּמְשַׁךְ לְךָ הָאֱהָבָה -
עֲשֵׂה כְּנֻגַד: כְּנֻגַד בְּכָל לִבְבְּךָ - גַּם אֵתָהּ וְהָיוּ
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה עַל לִבְבְּךָ, שֶׁתִּמְרִיחַ שְׂכָלְךָ
בַּתּוֹרָה לְפַלְפֵּל בַּתּוֹרָה עַד מְקוֹם שִׂיד שְׂכָלְךָ
מִגַּעַת, וְזֶהוּ וּשְׁנַנְתֶּם - לְשׁוֹן חֲדוּד וּפְלִפּוּל.
אֵךְ לֹא יִסְפִּיק הַשְׂכָּל לְבַד, אֵךְ וּדְבַרְתָּ בָּם
- כְּמֵאמֶר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (עֵירוּבִין נד.) "בְּרוּרִיהָ
אֲשַׁכְּחֶתִּיהָ לְהַהוּא תִּלְמִידָא דְהוּוּ קָא גְרִים
בְּלַחֲשִׁישָׁה, בְּמִשְׁעָה בֵּיתָהּ, אִמְרָהּ לִיה: לֹא כַךְ
כָּתוּב (שְׁמוּאֵל-ב כג) "עָרוּכָה בְּכָל וּשְׁמוּרָה",
אִם עָרוּכָה כְּרַמ"ח אֲבָרִים שְׁלֶךְ - מִשְׁתַּמְרָת,
וְאִם לֹא - אֵינָה מִשְׁתַּמְרָת?". [הַר"ן שְׁגַם
הַדְּבָר - מִכַּח הַשְׂכָּל הוּא בָּא, שְׂכַל שְׂאִינוּ
בְּעַל שְׂכַל אֵין לוֹ כַח הַדְּבָר.

וּכְנֻגַד וּבְכָל נַפְשֶׁךָ אִמֵּר וּקְשַׁרְתֶּם לְאוֹת
עַל יַדְךָ וְהָיוּ לְטַטֵּפֶת בֵּין עֵינֶיךָ, שִׁשְׁנֵי אֵיבָרִים
הֵם מִשְׁכַּן הַחַיּוֹת, וְהֵם: הַמוֹחַ וְהַלֵּב, שְׂאִם
יִנוּחַ הַלֵּב שְׁעָה אַחַת - לֹא נִשְׁאָר חַיִּים, כְּמוֹ
שֶׁהֲאֵרִיכוּ [הַכְּמוֹן] הַטְּבַעִיִּים. וְהֵם נִחְלָקוּ אִם
הַחַיּוֹת בְּלִב אוֹ בְּמוֹחַ, וְכָל אֶחָד הִבִּיא רְאִיוֹת
לְדַבְרֵיוֹ, וְהַתּוֹרָה הַסְּכִימָה לְדַעַת שְׁנֵיהֶם
בְּאוֹמְרָהּ שֶׁאֶחָד עָקָר וְהַשְּׁנִי מַפְּלֵ. וְעַל כָּל
פָּנִים בְּשְׁנֵיהֶם-לְבַד מִשְׁכַּן הַחַיּוֹת. וְלִזֶּה אִמֵּר
וּקְשַׁרְתֶּם לְאוֹת עַל יַדְךָ - כְּנֻגַד הַלֵּב תַּחֲלָה
שֶׁהוּא עָקָר, וְאַחַר כֵּךְ וְהָיוּ לְטַטֵּפֶת בֵּין עֵינֶיךָ

טוֹב, אֵין הָאֱהָבָה יוֹתֵר אִלָּא אֱהָבַת הַמוֹעִיל.
וְהִנֵּה ג' דְּבָרִים [הֵם] עֵיקָרִיִּים בְּאָדָם, וְהֵם:
הַחַיִּים, וְהַשְׂכָּל, וְהַמְמוֹן, וְאִם יַחֲסֵר לְאָדָם
אֶחָד מֵהֶם - הוּא כְּלֹא הִיָּה.

וְלִזֶּה אִמֵּר וְאֱהָבַת אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ, וְאִם
תִּשְׁאֵל: אֵיךְ תִּמְשַׁךְ הָאֱהָבָה כְּמִי שְׂאִינוּ
רוֹאֵהוּ? אִמֵּר שֶׁתִּשְׁעַר אֶלֹו אָדָם נִתֵּן לְךָ חַיִּים,
אוֹ הַיִּית שׁוֹמֵה וְכֹא אָדָם וּרְפָא אוֹתְךָ, אוֹ
הַיִּית עֵנִי מְרוּד נוֹדֵד לְלַחֵם וְכֹא אֶחָד וְכִלְכֵּלְךָ
וּפְרַנְסְךָ, אֵיךְ הִיתָה נַפְשֶׁךָ נִדְבַקְתָּ בְּאִישׁ
הַהוּא. וְזֶהוּ בְּכָל לִבְבְּךָ - הוּא הַשְׂכָּל, כְּמֵה
דָּאת אִמֵּר (מְשָׁלִי טו לז) "קוֹנֵה לֵב", וּפִירֵשׁ
הַרְאֵבִיעַ: הַלֵּב הוּא הַדַּעַת. וּבְכָל נַפְשֶׁךָ - הֵם
הַחַיִּים. וּבְכָל מַאֲדָךְ - הוּא הַמְמוֹן. שֶׁתִּשְׁעַר
כְּאֵלֹו הַיִּית חֲסֵר כָּל אֵלֹו, וְה' יִתְבָּרַךְ נִתֵּן
לְךָ כָּל אֵלֶּה, הִישׁ לְךָ אוֹהֵב יוֹתֵר מִמֶּנּוּ? וְזֶהוּ
וְאֱהָבַת אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ, וּבְמֵה תִכְנַס הָאֱהָבָה?
בְּכָל לִבְבְּךָ וְגוֹי, שְׁלֹא-לְבַד הַיִּית חֲסֵר קִצַּת
מֵאֵלֹו וְהוּא הַשְּׁלִימָם, אֵיךְ הַכֵּל כֹּאשֶׁר לְכָל
מֵאֵתוֹ: כָּל הַלֵּב וְכָל הַנֶּפֶשׁ וְכָל הַמְמוֹן.

וְאַחַר שֶׁאִמֵּר שִׁיאֱהַב אֵת ה', אִמֵּר: וְמֵה
אֵעֲשֶׂה אִם אֱהָבֶתִּיהוּ, וְאֵיךְ אוֹכַל לְהוֹעִילוֹ
בְּאִיזָה דְבַר, שֶׁזֶהוּ תַּכְלִית הָאֱהָבָה? אִמֵּר
שֶׁתַּכְלִית הָאֱהָבָה - וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם עַל לִבְבְּךָ.
וּשְׁנַנְתֶּם לְבִנְיָךְ וְדַבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ
בְּבֵיתְךָ וּבְלִבְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשִׁכְבְּךָ
וּבְקוּמְךָ. וּקְשַׁרְתֶּם לְאוֹת עַל יַדְךָ וְהָיוּ

664. כְּמֵהדוּרָא קָמָא נִדְפַם "כְּדַבְרֵיוֹ", וְנִרְאָה שֶׁהוּא
מ"ס, וְצ"ל כְּמ"ש.

663. וְאֵתָהּ תִּמָּה אֵיךְ תוֹכַל לְהַבִּיעַ אֱהָבַתְךָ אֵלָיו, לְכַן
אוֹדִיעַךְ כִּיצַד תַּעֲשֶׂה.

ואהבת את ה' וגוי, פירוש שתמכב לה'
 יתעלה שיאהב אותך, ובמה? בכל לבבך
 - כפירושם ז"ל [הנזכר בגמרא הנ"ל, בשני
 יצריך. ובכל נפשך - אפילו נוטל את נפשך
 וכו'. יעין שם], או כמו שנתבאר: בשכלך,
 ובחייך, ובמונך. וביאר אופן מה לעשות,
 והיו הדברים וגוי הכל כדרך הקודם:

על המוח. וכנגד ובכל מאדך - וכתבתם על'
 מזוזות ביתך ובשעריך, להורות שכל קנינים
 שכבית - הם לה' יתעלה, ולזה היא בפתח -
 להורות שהקרקעות והמטלטלין כלם⁶⁶⁵ לה'
 יתעלה:

ועוד נוכל לומר ואהבת - פועל [יוצא],
 שתעשה דברים שעל ידם יאהבך ה', וזהו

דרוש שלישי והוא לשבת נחמו

נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם (ישעיה מ א):

ונתנחמה בְּכַפְלֵימָם דְּכַתִּיב נחמו נחמו וגוי.
עכ"ל. ויש להבין, אם חטאה בְּכַפְלֵימָם - איך
תלקה בְּכַפְלֵימָם, והלא כן חטאה.

ונראה דהחטא הכפול הוא אחד, אך
הוא כפול. והוא מאמר הכתוב (ירמיה ב
יג) **כי שתיים רעות עשה עמי אותי עזבו
מקור מים חיים לחצוב להם בורות בורות
נשברים**, והוא מבואר, שהחליפו עבודתו
יתברך בעבודה זרה שאין בהם ממש,
שאפילו החליפוהו באם היה חלילה שישוה
לו - יהיה רע הדבר מאד, כל שכן שהחליפוהו
במה שאין בו ממש:

וגם כן מדה כנגד מדה, תחת היותנו
אדונים לאדונים - עכשיו הם⁶⁶⁶ עבדים
לעבדים, וכמאמרם ז"ל (כתובות סו) ברבן
יוחנן בן זכאי שראה בת נקדמיון בן גוריון
מלקטת שעורים תחת פרסות הסוסים, אמר:
אשריכם ישראל וכו', ובזמן שאין עושים
רצונו של מקום - הקב"ה מוסרן ביד אִמָּה
שפלה, ולא די זה - אלא גם ביד בהמתן של

הנחמה אשר יתנחם האדם על כל רע
שיקרהו, תקבל יותר למתנחם לפי גודל
ויכולת המנחם שיוכל למלאות חסרונו. והוא
עצמו מאמר הנביא נחמו וגוי יאמר אלהיכם,
יאמר: כי לא אדם הוא המנחם אתכם, אשר
תקצר ידו מלמלאות חסרונכם ואין אתו אך
דבר שפתיים, אך יאמר אלהיכם בעל הכחות
פְּלֶם, ולזה יאות לכם לקבל נחמה. והוא גם
כן שרמו באומרו (שם נא יב) **אנכי אנכי הוא
מנחמכם**, כאומר ראו מי הוא המנחם:

ואמר דברו על לב ירושלים וקראו
אליה וגוי. ויש לדקדק: דתְּחַלֶּה היה לו
לומר קראו אל ירושלים, [ואחרי זה] ודברו
על לבה וגוי. גם אומרו כי מלאה צבאה כי
נרצה עונה [קשה], שהכל אחד. גם אומרו
כי לַקַּחַה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה, דלא
חשיר קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא
דינא, ואיך אומר שלקתה כפלים. ובמדרש
רבה אמרו וזה לשונם: **חטאה בְּכַפְלֵימָם
דְּכַתִּיב חטא חטאה ירושלים, ולקתה
בְּכַפְלֵימָם דְּכַתִּיב כי לַקַּחַה מיד ה' כפלים,**

אָמָה שפּלָה. ע"כ. הנה הלכות בכפלים והוא אחד, אך הוא כפול כמו החטא שהוא כפול.

וכשהם מתנחמים - גם כן בכפלים, על הדרך עצמו כמאמר הכתוב (ישעיה מט כג) והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך, שלא די שאמות העולם בסתם יהיו משרתים, אך מלכיהם וגדוליהם ישרתו לישראל. והיא הנחמה בכפלים:

ועוד יש לפרש, וקודם נבין אומרו נחמו נחמו עמי יאמר אליהם, למה באה נחמה כפולה. והענין הוא, כי ידוע הוא כי חרבן בית המקדש גרם לנו שני חסרונות: חסרון טוב העולם הזה וחסרון טוב העולם הבא. העולם הזה - כל ישראל דווים סהופים ומטורפים בשעבוד מלכויות, ודין גרמא להעדר ממנו טוב העולם הבא, שאין יכולת בידינו לעבוד לאלהינו כאשר צוה לנו. וגם בזמן שבית המקדש קיים, אדם הוטא ומביא קרבן - מתכפר לו, מלבד תמידיו כסדרן לכפר על כל עון וחטאת.

והוא מאמר הכתוב (איכה ה טז) נפלה עמרת ראשנו אזי נא לנו כי חטאנו, וכמו שפירשנו בדרוש לשבת איכה יעין שם. באופן כי חרבן בית המקדש גרם לנו חסרון טוב שני עולמים. ואל זה כן דוד המלך ע"ה באומרו (תהלים לא ח) אגילה ואשמחה בחסדך אשר ראית את עניי - בעולם הזה, ידעת בצרות נפשי - בעולם הבא שהיא גמול לנפש, ולא המגרתני ביד אויב - שעל ידי זה העמדת במרחב רגלי בטוב העולם הזה ולעשות רצון יוצרי. ולזה אמר נחמו נחמו

עמי: נחמו - על צרות העולם הזה, נחמו - על טוב העולם הבא:

ואמר דברו על לב ירושלים וקראו אליה. יאמר: כי הנה ידעתי שירושלים היא מרת נפש מכל אשר קרה לה, ואם תקראו אליה לא תתרצה לחזור, כי תתיירא פן יקרה לה כשתי פעמים הראשונות, ותדמה לאשה שמתו לה שני אנשיה, דקיימא לן (אהע"ז ס"ו ט) דלא תנשא לשלישי. לכן, תחלה: דברו על לב ירושלים, והדר וקראו אליה, וביאר הדברים שידברו אליה:

כי מלאה צבאה כי נרצה עונה וגו', כבר הקדמנו בדרוש שקודם לזה כי בית ראשון ושני - כיון שנבנו ברחמים - גברה מדת הדין, אך הבית המקוה יבנה במשפט, וכמו שנאמר (ישעיה א כז) "ציון במשפט תפדה". וכתבנו שזה הטעם לאריכות הגלות הזה, כדי למרקחטא ישראל כדי שינאלו בדין. וזהו שאמר כי מלאה צבאה כי נרצה עונה יען כי אמרו במדרש אלו השלימו ישראל במצרים ד' מאות שנה, לא היתה שום אָמָה שולטת בהם, שעל ידי שיצאו שלא בזמנם גלו פעם שנית. ולזה אמר שתדברו על לב ירושלים שלא תתיירא עוד מן הגלות, כי מלאה צבאה - שומנה וקצה נשלים, ועוד כי נרצה עונה. ואמר שהרצוי הזה איננו ברחמים, רק כי לקחה מיד הי כפלים בכל חטאתיה. באופן שבדין היא נגאלת, הן מצד הזמן, הן מצד קבלת עונשה:

ועוד יש לפרש אומרו כי נרצה עונה, הוא לשון גמר, שלא תוסיף עוד לחטוא,

בהם לא זכות ולא חובה. ע"כ. ונראה דאזיל בשפּטת המאמר האחר שזכרתי, אלא שאחר שהעונש נמְקָר - אין זכות לצדיק בצדקתו, וגם אין בהם חובה, כי מסתמא פְּלָם יהיו צדיקים, וכל זה על ידי רוב ההשגחה שתהיה בזמן ההוא:

ועל זה רמז הכתוב באומרו (חגי ב ט) גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון ובמקום הזה אתן שלום נאם ה' צבאות, אף שפשטו מדבר על בנין הבית השני דביה משתעי, מכל מקום בלשונו עשה רמיוזת ועקיצות שמוכרח לפרשו על הבית המקוה שיגלה במהרה בימינו. והוא, שאומרו הזה האחרון הוא לשון שאינו מתקן כלל, שאחר שאמר הזה - מה לו לומר עוד האחרון. ועוד קושיא בענין, דלפי האמת - אף אם גדל כבוד בית-שני בבנין ובשנים כדברי חז"ל (כ"ב ג. יומא ט.), מכל מקום חסר ממנו הכבוד העיקרי, והיא השכינה ואורים ותומים והאש וכו' כמאמרם ז"ל (יומא כא.). ומה כבוד יהיה למקום - [ואף] אם יהיה בנוי מזהב פְּרָוּים ומְרִצָף בכל אבני סְגָלָה - ואין בו השראת השכינה שהיא כנשמה לגוף. ואם תצא הנשמה מן הגוף - סר כבודו, [ואף] אם יהיה תפוש זהב וכסף.

ועל זה מוכרח לפרש אומרו גדול יהיה כבוד הבית הזה על הבית השני דביה עסיק, דהיינו שידגל כבודו בגוים בהוד והדר וכבוד. ואחר כך אמר האחרון מן הראשון, יאמר: ועוד בְּשׁוֹרָה אחרת, שהאחרון המקוה - יהיה גדול כבודו יותר מן הראשון. והוא שאמרנו: שתהיה בו השגחה נפלאה יותר ממה שהיתה

יען שמצד זה גם כן יש לה להתיירא, שמא יחטאו ויגלו. לזה בְּשׁוֹרָה כי נרצה עֲוֹנָה, וכמאמר הכתוב (יחזקאל לו כו) "והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר".

וגרסינן בילקוט, א"ר סימון; בעולם הזה אדם לוקט תאנים בשבת, אין התאנה אומרת לו כלום. אבל לעתיד לבוא, היא צווחת ואומרת: שבת היום! עכ"ל. ונראה שאין הדבר כפשוטו שתהיה ממש התאנה צווחת, דהכתיב (קהלת א ט) "אין כל חדש תחת השמש". אבל הפְּוֹנָה על ההשגחה שתהיה לעתיד לבוא, שבזמן הזה אין נעשה פתגם הרעה מהרה, כי יחטא האדם עבירות המורות והוא הולך וגדל וכל אשר יעשה יצליח, שעל זה אמר הנביא (מלאכי ג יד) "אמרתם שוא עבוד אלהים" וגו', שהפקידה על העון היא מזכות הדור, וכשחטאו ישראל אמר להם הנביא (הושע ד יד) לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה וגו', שאפילו מי סוטה לא היו בודקים אותם.

אך לעתיד לבוא, מיד כאשר יצא מתחת יד האדם עון אשר חטא, מיד יענש עליו כמדה כנגד מדה, עד שידמה מרוב מהירות העונש כאלו התאנה צווחת ואומרת "שבת היא", כי אז לא ישוב עוד לכסלה, שאין בני אדם חוטאים בזמן הזה אלא מאיחור העונש, וכמאמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ה יא) "אשר אין נעשה פתגם הרעה מהרה, על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע". ועל זה אמרו במדרש במקום אחר (ויקרא רבה יח א, שבת קנא) "והגיעו שנים אשר תאמר בהם אין לי חפץ" (קהלת יב א) - אלו ימי המשיח שאין

כל כך גדול להתגבר על החומר אם לא ביד חזקה. ועוד ידיו יצרו נשמות [שהם נקראים צורה] ממקום יותר גבוה, אשר זרוע להם להתגבר על החומר. וגם החומר עצמו - יש הבדל בין החומרים שבזמן הזה לחומרים דלעתיד. והוא שרמו באומרו ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם, שרמו באומרו [לב] על החומר, ועל הצורה [באומרו 'רוח'].

ועל זה אמרו (יבמות סב): **אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף, ולא שיש מקום מוגבל, אך הכִּנָּה דיש נשמות שקרובים לרדוף הגוף ולהמשך אחריו, ועד שיכלו - ואז בן דוד בא. ומאז והלאה, יהיו נשמות גבוהות ורחוקות מִלְּהַמְשֵׁךְ אחר הגוף. וזה דִּיק הכתוב באומרו כי רוח מִלְּפָנַי יַעֲטוּף ונשמות אני עשיתי, דמוה למדו לומר כן:**

ופירש רש"י ז"ל דמסיפיה לרישיה מְדַרְיֵשׁ: נשמות שעשיתי - יַעֲטוּף. לשון איחור. כמו והיו העטופים ללבן. ולפירושו ז"ל קשה, דכבר אמר "רוח מִלְּפָנַי יַעֲטוּף". ולפירושו ז"ל יהיה 'כִּפֶּל הענין במלות שונות'. ולכן נראה דהכי דריש: **כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף, כי רוח מִלְּפָנַי יַעֲטוּף, רוצה לומר: לא לעולם אריב וכו', רק רוח מִלְּפָנַי הוא שיאחר, זה שאני מתעכב עד שיכלו הרוחות ההמה, יען כי לאותו זמן - יבואו נשמות שאני עשיתי והכינתי לאותו זמן, ולזה מתאחרת הגאולה בשביל הרוחות שכבר באו מִלְּפָנַי. והוא מבואר עם מה שכתבנו. וזה רמז בכאן באומרו כי מִלְּאֵה**

בראשון, והשראת השכינה יותר ויותר מן הראשון, שהוא הכבוד העיקרי. ומכל מקום, האמצעי הוא גרוע משניהם כמו שנתבאר. ולחיות שעם זה, מכל מקום לא דבר הכתוב בלשון צח, ונראה שהוא על הבית המקוה, ויוכל המבין להבין שהבית האמצעי גדול מן הראשון, לזה צדדו רז"ל לומר שיש צד-מה שיגדל השני על הראשון, דהיינו בגובה ובשָׁנִים. ועל זה אמר **כי נרצה עֲוֹנָה:**

ועוד יש לפרש **נרצה עֲוֹנָה על דרך** מאמרם ז"ל (יומא פו) **שעל ידי תשובה -** זדונות נעשות זכיות. ועוד ירמוז כי מִלְּאֵה **צבאה** במאמרם ז"ל בנדה (ג) **אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, שנאמר כי רוח מִלְּפָנַי יַעֲטוּף ונשמות אני עשיתי.** עכ"ל. ולכאורה קשה טובא, דאמו כשיבא בן דוד לא יולידו? ואדרבה הז"ל (שבת ה) הפליגו בלדתם ואמרו שעתידה אשה שתלד בכל יום, וגם אמרו שעל אותו הזמן נאמר (הושע ב א) "והיה מספר בני ישראל כחול הים". ואם נאמר שיבואו נשמות חוץ מהגוף, למאי נפקא מִנְּהַ גְבִיל נשמות של זה-הזמן באותו הגוף:

אכן נראה עם מה שאמר הכתוב (יחזקאל לו כו) **ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והמירתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר.** והוא, שלעתיד לבוא יהיו נשמות ממקום יותר גבוה, שלא יגבר עליהם החומר להטותם הדרך. ולזה מִתְּחִלָּה מיום ברוא אלהים אדם על הארץ, הוא יתעלה - ידיו יצרו כל הנשמות של כל הזמנים עד ביאת משיחנו ממקום שאין כחם

כל הצדיקים: אם באברהם - שהיה תחלה וראש לאמונת מציאותו יתברך בעולם, וכמו שנאמר (בראשית כד ג) "ה' אלהי השמים ואלהי הארץ" וכפירש"י שם. אם משה רבינו ע"ה - שהיה תחלת נתינת התורה לעולם, מה שלא זכה ולא יזכה זולתו לעולם. אם דוד המלך ע"ה - שירש המלוכה לעולם, מה שלא זכה ולא יזכה זולתו, והוא היה תחלת המלוכה בישראל שלא תסור. והיה להם במה להתפאר, שגדלתם היתה משנה לשבח מכל הגדלות, ועם כל זה השפילו עצמם, ולזה ראויים [הם] לחשק הנמרץ שחשקם יתעלה. ובתלת הויא חזקה לאמתם הנכבדת שהם בה, [שהחזקו] שכל שתתן להם גדולה - ישפילו עצמם. והוא שאמר מי זאת עולה מן המדבר, שממה שיש בהם טבע המדבר שהכל דשין בו - משם היא עולה:

והוא עצמו שאמר קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסלה לאלהינו, יען כי הענוה צריכה להיות בשני ענינים: הא' שלא יקפיד ולא יחשיב עצמו לכלום. הב' שיהיה שייף עייל שייף נפיק, ולא בקומה זקופה. ועל שני הענינים רמז הכתוב באומרנו (ישעיה ב יב) **כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפלה**. והוא קשה, דהשפל העלוב מה עשה. ועם מה שכתבנו אפשר לומר דכלם מיני גאווה: גאה ורם וכו', גאה בלבו ורם בקומתו. וגם נשא בלבו ושפלה בקומתו, שגונב דעת הבריות, על פלם יעבור כוס הפורענות. ולזה אמר קול קורא במדבר פנו דרך ה', כמי שמישים עצמו כמדבר. וגם ישרו בערבה ששפל כערבה שאינה הרים

צבאה, צבאות נשמות שבראתי - מלאו וכו':

ועוד יש לפרש הראיה מפסוק כי רוח מלפני יעמוף על דרך זה: והוא, שכבר כתבנו כי לעתיד לבוא יתיישר מזג האנשים לעבוד את ה', וגם הנשמות - ממקום קדוש יבואו. ולזה אמר כי רוח מלפני יעמוף, יכסה בני אדם. ויעמוף מלשון עטיפה. וכן פירש רד"ק גם כן. ואמר שיתכסו בני אדם ברוח מלפניו יתברך ליישר מזגם. ועוד ונשמות חדשות אני עשיתי. ותהיה עכשיו הראיה ממילא, שכיון שיבואו נשמות חדשות, ממילא אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות הישנות:

קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסלה לאלהינו. אמרו ז"ל בסנהדרין פרק חלק (צח). "אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל". והז"ל מכנים נמוכי הרוח בשם מדבר, כמאמרם ז"ל (עירובין נד). "אם משים אדם עצמו כמדבר הוה שהכל דשין בו תלמודו מתקיים בידו" וכו'. והוא אצלי פסוק מי זאת עולה מן המדבר (שה"ש ג ו), והוא במאמרם ז"ל (חולין פט). בפרשה זו [ואתחנן], **כי אתם המעט מכל העמים - אמר להם הקב"ה לישראל: חושקני בכם שאתם ממעטים עצמיכם לפני, נתתי גדולה לאברהם - אמר יואנכי עפר ואפרי, נתתי גדולה למשה - אמר יונחגו מהי, נתתי גדולה לדוד - אמר יואנכי תולעת ולא אישי**. עכ"ל:

ונראה שזכר שלשה גדולים אלו, יען כי כל אחד יש לו סוג אחד במה להתפאר על

וגבעות. וכל הר וגבעה שהם הגמי הרוח - ישפלו, וכל גיא ינשא:

ועוד יש לפרש קול קורא - פֶּשְׁמוֹ על כי יבואו לירושלים באין מעכב ומשמיין כלל, ולזה אמר פנו דרך ה'. וכנה המעכבים ומטרידים בלשון הרים וגיאות, אמר שעתה לא ישאר עד אהר:

באופן כי הגורם העיקרי והמסייע הגדול לה [לגאולה] - היא הענוה שבישראל, וכשם שבתחלה נגאלו במדת הענוה, כמו שנאמר (בפרשתנו ז) כי אתם המעט מכל העמים [וכנ"ל שדרשוהו שאתם ממעטים עצמכם דרך ענוה] - כן לעתיד-לבוא לא יגאלו אלא במדת הענוה.

והוא מאמר הכתוב (ישעיה מט יג) רנו שמים וגילי ארץ ופצחו הרים רנה כי נחם ה' עמו ועניו ירחם. וקודם יש להבין אומרו רנו שמים וגילי ארץ, למה הם ירוננו. גם יש להבין הכפל עמו ועניו. ובוה אמר נחמה ובוה רחמים:

אך העניו, כי שמים וארץ מתרגזים על כי יתנו פירותיהם לאמות העולם, כי יהיו כמחזיקים ידי עוברי עברה, ובעלמא אמרינן (בי"ח. ה.) "ייתיב רבי וקא מצטער ואמר: אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ", ואף גם כי ישראל יונקים מהם - מכל מקום הכל נוטלים הם, ומתמצית אוכלים ישראל. לזה אמר רנו שמים וגילי ארץ פצחו הרים רנה, כי מעתה נחם ה' עמו ועניו ירחם, ויחזרו ישראל למקומם, ואז הארץ תוסף תת כחה לראוי לה. ואמר כי נחם ה' עמו, שרז"ל אמרו (בי"ח ל"ג)

שיעמי' הם התלמידי חכמים שהם מיוחדים להקרא בשם עמו. והנה בגלות החל הזה, המיוחדים והצדיקים שבהם תמיד מתרעמים ומצרים על הגלות, ובענין אומרו (מלאכי ג יג) "חזקו עלי דבריכם" וגו'. והתקרים שבהם לא יוכלו דבר, כי רואים מעשיהם פרע ומה להם לזעוק. ולזה, לפזבים שבהם - תאות הנחמה, ולזה אמר כי נחם ה' עמו, שעל התרעומת תפול הנחמה. אך ועניו שהם המון העם - ירחם ברחמיו, ובחסדיו יגאל אותם. ואם לא נמצא בהם דבר טוב - יספיק עינים ודלותם לרחם עליהם, ויותר - מדת הענוה שנבדלו בה ישראל, ולזה אמר ועניו ירחם:

מענין היום אבינה בפסוקי הפרשה:

אמר פי תוליד בנים וגו' והשחתם וגו' והפיץ ה' אתכם בעמים ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג ה' אתכם שמה. ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם וגו' ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת פי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך (ד כה-ט). ויש לדקדק בהם טובא: חדא, אומרו והפיץ וגו' בגוים אשר וגו' שהוא יתר, שכבר אמר והפיץ ה' אתכם בעמים וגו', ומה הוצרך עוד לומר בגוים וגו'. גם אומרו ועבדתם וגו', שהוא תמוה שיענישם בדבר שהוא בבחירת החוטא, וכבר אמרו (ברכות ל"ג) "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים".

גם אומרו ובקשתם משם וגו' כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך (הוא קשה, שהרין הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה פ"ב

נגד פשט הש"ס בכל מקום, "הא בצבור" דהיינו כל קהל מִישראל נקרא 'צבור'. ועוד, מאי נפקא מִנָּה אוקי אמורא עליה וכו', ומי יכנס כל ישראל כבמדבר:

אך הנראה לְיֵשֵׁב, שהרמב"ם ז"ל - אחרי ראותו כתובי התורה והנביאים מוכיחים בהדיא שתְּפִלָּה בלא לב כמאן דליתא דמיא, וגם ביודעו חולשת הראיה מפסוק 'ויפתוהו' כמו שנתבאר, לזה נראה לו יסוד מוסד מכתובי התורה שכל זמן שצועקין בלב שלם הוא דנענין, ואך בדור המדבר - מכלל החסדים שנעשו להם - קבל תפלתם אף שלא היתה מן הלב. אלא שהש"ס מקשה על מאמר ר' יצחק אין תפלתו של אדם נשמעת בלשון שלילה, משמע שזה נמנע להתקבל התפלה אם לבו בל עמו, והרי היה כן, דכתיב ויפתוהו בפיהם.

ונראה (שרשבי"ן) [ששמואל] דייק אומר והוא רחום יכפר עון, שלפי הפשט דהפתוי הוא מכלל החטאים - לא היה לו לומר יכפר עון, אלא והוא רחום לא ישחית, אבל הכפרה אינה כי אם על ידי מעשה. לזה דרש דהפתוי הוא שגרם הכפרה, דסוף סוף אחר שנכנעו בפיהם - נתכפרו עונותיהם, ואם כן קשה לדרבי אמי שאמר אין תפלתו של אדם נשמעת וכו'. ותירץ: הא ביחיד הא בצבור, דצבור אפשר לפעמים דחוקים להיות כן, אבל יחיד נמנע להיות כן. והרמב"ם ז"ל לא קבע בדבורו אלא המדה הנהוגה פְּרוּב דודאי יענו, אבל כשאינם בלב שלם - אפשר יענו ואפשר לא יענו, דאדרבה על-[פין]-רוב לא יענו. נמצא שדברי הרמב"ם ודברי

ה"י כתב וזה לשונו: אבל הצבור כל זמן שעושים תשובה וצועקין בלב שלם - הם נענין, שנאמר (דברים ד ז) "כה" אלהינו בכל קראנו אליו". וכבר תמהו רבים בלשון זה, דגמרא ערוכה במסכת תענית (ת) אר"א אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו, שנאמר (איכה ג מא) "נשא לבבנו אל כפים" וכו'. והא אוקי (רשב"א) [שמואל] אמורא עליה ודרש ויפתוהו בפיהם וכו' ולבם לא נכון עמו ואעפ"כ והוא רחום וגו? לא קשיא, הא ביחיד הא בצבור. עכ"ל. הרי דבצבור, אפילו צועקין בלא לב - והוא רחום יכפר עון וגו', [ואם כן למה אמר כי תדרשנו בכל לבבך].

ורואה אני שמהכתוב [יש] סעד לדברי הרמב"ם, שהרי להדיא אמר ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך נפשו, ואדנקשי על הרמב"ם מגמרא, נסייעיה ממקרא. וגם פסוק שבנביאים כדבריו ז"ל, דכתיב (ישעיה כט יג-יד) "ען כי נגש העם בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני וגו' לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא וגו'.

ותו יש להקשות, דלכאורה אין מדברי הכתוב ויפתוהו ראיה לזה, דהתם אמר "ויפתוהו בפיהם ובלשונום יכזבו לו" וגו', ועם כל זה "והוא רחום יכפר עון" וגו', ולא שפתוים גרם זה, אלא שאדרכה חטא הוא בידם ככל החטאים שזכר באותה הפרשה, אלא שרחמיו גברו עליהם, וכן פירשו כל הפשטנים עין עליהם. והחכם בעל שארית יעקב תירץ לקושיות הרמב"ם, דאומרם בש"ס "הא בצבור" - הוא בכל ישראל. והוא

ימלו מסים מהם, וכן עד היום רחמיו יתברך על התלמידים חכמים, שמכבדים אותם הגוים ממסים. **ובנביאי אל תרעו** - הם הנביאים ממש שעמדו להם לישראל. וזה מה שאנו רואין, שעם כל ההכחות שמכחישים אמות העולם בגדלת ישראל, מכל מקום לא ידברו רע על שום נביא מנביאי ישראל, הגם כי ידעו כי כל ישראל יכזיבו וילעיבו בנקראים להם [לאמות העולם] נביאים שלהם, ועם כל זה תאלמנה שפתותיהם מלעשות יזה לעומת זה; לדבר סרה על נביאי הי האמתיים המקדשים שעמדו לנו, ואין זה אלא בגזרתו יתברך שאמר ונבניאי אל תרעו. ולזה אמר אחריו שירו להי כל הארץ, שלא הניחם בכחירתם הרעה, שלא יעשו רע גמור לישראל, שאז יענשו עונש נפלא. והוא שאמרה אסתר (וה) כי אין הצר שוה בנזק המלך. באופן שמוראו יתברך שעלינו הוא הגורם לנו שנשארונו [קיימים לעולם] - [ואף] אם [רק] מעט.

והוא שאמר ונשארתם מתי מספר, ואם תאמר: איך יתכן זה, שאמה אחת - איך [תתקיים בין שבעים זאבים?] יען כי כל האמות יקנאו מישראל קנאה גדולה, שמובדלים מהם בכל מאכלם ומשתיהם ואינם כשאר האמות, ויפה דמו חז"ל (יומא נד) את ישראל לכבשה בין שבעים זאבים, שאין לה קיום והעמדה עמהם. לזה אמר אשר ינהג הי אלהיכם אתכם שמה, שהוא יתעלה - כרועה עדרו ירעה אתכם, ונמצא שבאמצע הקללה הבליע הנחמה:

ואומרו ועבדתם שם אלהים מעשה

הש"ם צדקו יחדיו, שהרמב"ם איירי בתפלה שודאי יענו עליה, והש"ם איירי בתפלה שהיא ספק אם יענו או לא יענו. וזהו החילוק שבין היחיד לצבור, דבצבור: תפלה שהיא מן הלב - בודאי יענו, ואם היתה בלי-לב - ספק. והיחיד: לעולם אינו נענה אלא אם תהיה מן הלב:

ולישב שאר הדקדוקים, נראה במאמרם ז"ל (יומא סט) אתא דניאל לא אמר 'נורא', אמר: גוים משעבדים לבניו, איה נוראותיו? אתו כנסת הגדולה אמרו: הן הן נוראותיו, שאלמלא-כן איך אמה אחת יכולה להתקיים בין שבעים זאבים? עכ"ל. שהיא הפונה במאמר הכתוב (דבתיא כא-כה) ויתהלכו מגוי אל גוי וגוי לא הניח לאיש לעושקם וגוי שירו להי כל הארץ וגוי כי גדול הי וגוי ונורא הוא וגוי. דהיינו שמצד נוראותיו לא הניח אדם לעושקם.

אך יש להבין אומרו שירו להי כל הארץ, אמאי ישוררו כל הארץ, אנן אכלי ואינהו מברכי? אך יען שכבר הבטיח הוא יתברך ואמר (זכריה ב"ב) כי הנוגע בכם נוגע בכבת עינו, וכתיב (ירמיה ב"ג) קדש ישראל להי כל אכליו יאשמו. והנה אמות העולם - מצד בחירתם הרעה - בכל דור עומדים עלינו לכלותינו, והוא יתברך לא הניח אדם לעושקם ויוכח עליהם מלכים, ומכריו ואומר אל תגעו במשיחי ונבניאי אל תרעו. משיחי - הם ישראל, ונביאי - הם החכמים, דקיימא לן (ב"ב יב) חכם עדיף מנביא.

ועוד יש לפרש משיחי - הם החכמים, שלא

האמות, וראוים אתם לעונש מכל האמות תחת הטובה שנתיחדתם בה מכול:

וַיִּצְוֵנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחִיַּתְנוּ כִּהְיוֹם הַזֶּה. וַיְצַדֵּקָה תְהִיָּה לָנוּ כִּי נִשְׁמַד לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוֵּנוּ (ו' כד-כה). יש לדקדק בפסוקים אלו טובא: א' אומרו ליראה - משמע שעשית החקים הוא ליראה, דקשה: דעשית החקים היא עצמה היראה. גם אומרו לטוב לנו לחיותנו - דהיינו הך, דאם הם שני דברים - היה לו לומר לטוב לנו ולחיותנו. גם אומרו וצדקה תהיה לנו - והתרגום תרגם 'זכותא תהי לנו', והוא יתר - שכבר כתיב לטוב לנו. גם אומרו לפני ה' אלהינו - אין לו מובן:

הביאור: הקדמה מאמתת בידינו להשיב חכמים אחר על טענתם נגד תורתנו הקדושה, כי יעשו מופת ועליו יבנו סוללה לאמר כי 'אמונה אמין' כי הוא יתברך אינו גוף ולא כח בגוף, והוא נבדל מכל אשר בשמים וארץ הבדל רב, ואיך נעבדהו בדברים חומריים כאשר נעבוד למלך בשר ודם. ולדעתם, לא יעבד ברוך-הוא כי אם בידיעה והשפלה, לא זולת זה⁶⁶⁷.

אך אנו בני אברהם אבינו ותלמידי משה רבינו ע"ה לא נתפתה להם ולקושיתם. שהנה כבר השיבו רבים וכן שלמים - וזה לשון הרב

ידי אדם וגו'. כבר פירש"י "כשאתם עבדים לעובדיהם, כאלו אתם עובדים אותם". ונראה הטעם שהוא כמה שאמרו ז"ל (ע"ז ב.) "לפני אידיהן של גוים שלשה ימים, אסור לשאת ולתת עמהם", ואמרו בגמרא הטעם - דאזיל ומודה לעבודה זרה. הכי נמי קאמר הכא, שכאשר תשתעבדו להם - יאמרו ידנו רמה, ואזלי ומודו לעבודה זרה. ועוד יש לפרש פשט אחר, שכאשר ישתעבדו להם ישראל, מהם יקחו חרש וחושב ורוקם לעשות תכשיטין לעבודה זרה. ויהיה פירוש ועבדתם לשון מלאכה לא לשון עבודה, שהפוננה שיעשו צלמים וצורות לגוים שיעבדו אותם:

כִּי שָׁאֵל נָא לְיָמִים רַאשֵׁינִים וְגו' הִנֵּהיָה פְּדָבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה וְגו' (ד-ל"ט). צריך להבין נתינת טעם זה, היאך מקושר עם הקודם. ויש לפרש על דרך הפסוק (עמוס ג) **דק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את עונותיכם**, ופירשנו במקום אחר - וכן פירשו הפשטנים - שמצד שה' יתברך ידע את ישראל מכל שאר האמות, על כן ראוים לעונש מכל האמות, שלא עשה לשום אמה ולשון כמו שעשה עמנו. ולזה, אחר שאמר העידותי בכם וגו' ונשאתם מתי מספר בגוים וגו', אמר כי ראוים אתם לזה, כי שאל נא וגו' השמע עם קול אלהים וגו' או הנפה אלהים לבא לקחת וגו' כמו שעשה אתכם. ועוד מן השמים השמיעך וגו', ואחר שכן - חל עליכם חיוב קיום דברו יותר מכל

667. פירוש, שלדעתם לא יאות לעבדו כמצות מעשיות.

הם הכנות כדי שנוכל לעבוד את ה' ונזכה לטוב עולם הבא. וזהו לטוב לנו - בעולם הזה, לחיותנו - בעולם הבא:

ואחרי הגיד לו השכר המניע מעשית המצות, אמר מאמר התנא (אבות א א) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס וכו', באופן שכל מה שיוגיע לאדם מרוב טובה - יהיה בעיניו בתורת צדקה, אך הוא ישמור מצותיו יתברך בלי תקוה אל שכר המצוה. וזהו וצדקה תהיה לנו, שהטובה הזו שאמרתי לך - תהיה בעינינו לצדקה, כי אנחנו נשמור לעשות כאשר צונו בלי שום פְּנִיָה, רק כאשר צוני ה' אלה:

ועוד יש לפרש שהודיענו דבר גדול בפרשה זו, כי יעלה על הדעת שאחר שאין קבול שכר והטוב נמשך כי אם ממעשה המצות, אם כן לא יטול האדם שכר על קריאת התורה, יען כי היא הוראה מה לעשות כדי שיוזכה, ויהיה ספר התורה כספר מספרי הרפואות, שאף שמוכרח - כדי לידע את הרפואה - להקדים לקרות בספרי הרפואה, מכל מקום אין תועלת נמשך מהקריאה זולתי הידיעה שיודע מה לעשות, אך הקריאה עצמה אין בה כלום. לזה אמר שהתורה אינה כן, אלא שבקריאתה עצמה יזכה לרוב טוב.

וזהו אצלי מאמר התנא (אבות ו ו) גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה, לומר

בספר החנוך (מצוה טו) דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע. ואפילו רשע גמור בלבבו, וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצות - ואפילו שלא לשם שמים - מיד יִנְתָּה⁶⁶⁸ אל הטוב, וככה מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות. ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים, הפץ בתורה ובמצות, אם אולי יעסוק תמיד בדברים של דופי, כִּאלו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומינהו באומנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אומנות - ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל כפי פעולותיו, כמו שאמרנו. עכ"ל.

גם הרב הגדול החבר למלך כוזר האריך בזה (מאמר ב מפרק מד עד נד), שעקר המצות - ליישר הלבבות. ולדעתי זהו מאמר הכתוב ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה, שהמה נעשים על ידי כלי החומר, המִכְנֶן בהם - ליראה את ה' אלהינו. וימשך מזה - לטוב לנו כל הימים - בעולם הזה, לחיותנו בעולם הבא כהיום הזה, וכדברי הרמב"ם ז"ל בספר המדע (פ"ט מהלכות תשובה הלכה א) כי כל יעודי התורה מרוב טובות העולם הזה כמטר ורוב תבואות - אינם עקר השכר, רק

668. כמו "וקו יִנְתָּה על ירושלים" (זכריה א טז).

וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות וגוי לפני
ה' אלהינו, לפנינו דוקא ולא לפני זולתו:

ועוד יש לפרש שרמז בזה ענין אחר,
והוא: כי יש להעלות על הדעת שהמצות
שהשכל מחייבם - אין לימול עליהם שכר, יען
כי הן ישוב העולם, שאפילו אלו לא נצטוו
בתורה - היה אדם מקימן, ואין השכר אלא
על המצות שיעשה אותם מצד התורה, כגון
החקים וכיוצא בהם. ונודע כי אין נפירת
אלהותו יתברך עלינו אלא בעשותנו מצות
שלא נודע להם מעם, אבל בעשות מצות
שהשכל מחייבם - אין נפיר כל כך בקיומן
קבלת אלהותו יתברך עלינו, כי הרואה
יאמר שזה טבע העולם, וממנהג בני אדם
שנבדלו מן הבהמה בדעת, שלא ירצה ולא
יגנוב ולא יגזול, וירחם על העניים וכיוצא.
וגם האדם, בעשותו אותם, לא יתפעל
מהם כל כך [להרגיש] כי יש אלוה עליו
מצווה ומנהיגו, ונמצא שעשיית החקים היא
שגורמת לאדם לירא את ה'. וזהו ויצונו ה'
וגוי את כל החקים שהם בלי מעם ליראה
את ה' ולפרסם שהוא אלהינו. ומוזה נמשך
וצדקה תהיה לנו כי נשמור את כל המצוה,
כי עשייתנו החקים תורה שכל המצות שאנו
עושים - אינם מחמת מנהג, רק כאשר צונו
ה' אלהינו.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

שהיא עצמה נותנת. וכן פירש מהראני"ח
ז"ל. ובהכי ניהא לי שתמצא לרז"ל בש"ס
מורחים למכעי בעיי בענינים שלא היו ולא
יהיו לעולם ומציאותם רחוק מאד, כי הא
דאמרינן בחולין (ע) הדביק שני רחמים זה
עם זה ויצא העופר מזה לזה וכו', וכיוצא.
ואם היה העסק בדברי תורה כי אם לידע
מה לעשות, לא היו מאבדים הזמן בדברים
רחוקים כאלו, אלא שהתורה תוסף תת כחה
אף בקריאתה עצמה.

וזהו שרמז כאן וצדקה תהיה לנו כי
נשמור לעשות, לומר: דלאו דוקא בעשייתנו
המצות יהיה לנו זכות, אלא גם כי נשמור
לעשות, שהלמוד הוא שמירה למעשה. ולזה
אמר וצדקה, יען כי שכר המצות - השכל
מחייבו, ויקרא בשם שכר, אבל שכר הלמוד
- אין השכל מחייבו, ואינו אלא בתורת צדקה
דוקא כאמור. ומכל מקום פירוש צדקה הוא
זכות כמו שתרגם המתרגם "זכו תהיה
לנא", אלא שקראו 'צדקה' מטעם האמור:

ואכן יש לישב אומרו לפני ה' אלהינו.
ונראה שרמז בפסוק זה ענין אחר, והוא
שיזוהרו חכמי המוסר כי יסתיר האדם כל
מעשה המצות, ואסמכוה אקרא (איוב ג כג)
לגבר אשר דרכו נפתרה וגוי. וזהו אומרו

